

Modelboerderij (kort) op de kaart

‘Elken ochtend worden ze geroskamd, geborsteld en wast men ook de staarten af’

Modelboerderij Huis ter Aa

Later, toen het pasteurisatieproces verbeterd was, bleven de vitaminen bewaard. Helaas wist men dat toen nog niet.

Dromen en werkelijkheid

De ernstige situatie was in 1908 voor enkele medici en directeurs van keuringsdiensten aanleiding het Genootschap voor Melkkunde op te richten, vooral om voorlichting te verstrekken aan overheid en burgers. Jaap de Wit: ‘Een van de resultaten was dat particuliere ondernemers modelboerderijen gingen oprichten waar de melk onder extreem hygiënische omstandigheden werd gewonnen en verwerkt, waarna het na koeling onverhit werd vervoerd naar de afnemers.’

Een van die modelboerderijen was het Huis ter Aa in Doorwerth. Aan de basis van de onderneming stond Joseph Willem Frederik Scheffer, die in 1888 – hij was toen 41 jaar – een enorme lap grond aan de noordzijde van de Rijn had gekocht. Hij was, samen met zijn schoonfamilie, een van de oprichters van de cacao-fabriek Van Houten. Toen zijn vrouw in 1893 overleed was Scheffer de enige erfgenaam. Nadat hij was hertrouwd met Jacoba Scheffer, richtte hij in 1908 samen met zijn zwager Franz Scheffer de modelboerderij en melkfabriek Huis ter Aa op: een schitterend gebouwencomplex, ‘omsloten door kunstig gesmede hekken’.

Grote koestal

J. W. F. Scheffer

In de collectie prentbriefkaarten van Hans Miltenburg bevindt zich een prachtige serie van modelboerderij Huis ter Aa bij Doorwerth uit 1909. De welgestelde Joseph Willem Frederik Scheffer nam geen halve maatregelen, maar zijn initiatief werd geen blijvend succes.

Een eeuw geleden was het treurig gesteld met de hygiëne rond de winning en de distributie van melk. De zuivelhistoricus Jaap de Wit herinnerde er onlangs aan dat de gewonnen melk vaak verontreinigd was met mestdeeltjes en men oogluikend toestond dat de melk met water werd verdund wanneer stedelingen de prijs niet konden betalen. Voor dat verdunnen werd soms slootwater gebruikt. In zijn proefschrift over de melkvoorziening in Amsterdam in 1918 meldde de gezondheidsofficier Isidoor Vos dat de boeren het vaak niet al te nauw namen: ‘De melkvaten worden vrij algemeen in de sloten gespoeld, wat nu niet een bepaald verheffenden indruk maakt.’ Hij herinnerde eraan dat ‘de privaten op de sloten staan en hun inhoud daarop loo-

zen’. En verder: ‘Ook de kleding kan niet op reinheid bogen, terwijl eveneens in ander opzicht geen moeite gedaan wordt om verontreiniging der melk met stof of anderszins te vermijden. Voor het melken worden de uiers der koeien niet schoongemaakt en de handen van het melkend personeel al evenmin gewasschen.’ Geen wonder dat ernstige ziekten als tyfus, cholera en tuberculose door deze melk werden overgebracht.

Met de invoering van de pasteurisatie dacht men aanvankelijk de problemen de baas te zijn. Pasteurisatie doodde weliswaar de meest gevaarlijke bacteriën, maar niet de toxinen in melk van slechte kwaliteit. Bovendien gingen onder invloed van licht bij het proces vitaminen verloren die voor zuigelingen onontbeerlijk bleken.

Ziekental

zijn personeel. Hij scheen van alles verstand te hebben en bijna altijd gelijk te krijgen. Zijn omgeving fluisterde: ‘Wat hij ’s nachts droomt, maakt hij overdag tot werkelijkheid.’

Als cacaoproducent had Scheffer bewezen het effect van reclame te weten doorgronden. Hij had aan de Eiffeltoren – die sinds 1889 het beeld van het centrum van Parijs bepaalde en door tienduizenden mensen werd bezocht – grote spandoeken laten aanbrengen. Niet dat hij er toestemming voor had gevraagd, en dus werden ze al snel verwijderd. Scheffer kreeg een flinke boete, maar die stond in geen verhouding tot de waarde van de reclame die Van Houtens cacao-producten hierdoor internationaal kregen.

Stamboekvee op Huis ter Aa

‘Het Huis ter Aa heeft een eigen stamboekstier. Van de gewonnen kalveren worden alleen zwart-bonten en flink ontwikkelden aangehouden. Onzuiver geteekenden worden verkocht, omdat het Nederlandsche Rundvee-Stamboek

De eerste fokstier

Eetzaal voor het personeel

Voor de modelboerderij liet Scheffer al in 1909 een brochure maken. Daarin werd nog eens herinnerd aan de treurige situatie in de praktijk: ‘Op weinig gunstige uitzonderingen na, zal men verbaasd staan over de verregaand vervuilde melkgevendes dieren, over de zeer onzindelijke kleding van het melkpersoneel, over de vuile wijze van melken, over de zeer afkeuringswaardige wijze van velen om in de handen te spuwen, voordat zij met het melken beginnen.’

Nee, dan ging men op het Huis ter Aa heel anders te werk. De fraaie brochure met veel foto’s – die ook als prentbriefkaarten werden uitgegeven – meldde: ‘Elken ochtend worden de koeien geroskamd, geborsteld en wast men ook de staarten

dezulken niet inschrijft’, aldus de brochure uit 1909. De afgebeelde stier is waarschijnlijk niet de stamboekstier geweest, want met diens flinke zwarte vlek aan de voorpoot was die nooit ingeschreven.

Het NRS-archief geeft een meer bescheiden beeld van het stamboekgehalte van de veestapel. Als enige stier van Huis ter Aa komt hierin voor de op 26 april 1909 ingeschreven registerstier Ulbe II, die het tot 76,0 punten wist te brengen.

Dezelfde dag werden ook vier koeien in het register ingeschreven, waarvan Beatrix – met in de hoorn nummer 175 gebrand – veruit de beste was. Ze kreeg 81,6 punten en we nemen aan dat zij de koe

Melktijd in de zomer

af.’ Aan de melkwinning werd bijzondere aandacht besteed, dat sprak haast voor zichzelf. Uit Friesland had men twintig melkknechten aangetrokken.

Wekelijks in bad

‘Op de melkknechts wordt bijzonder toezien. Ter wille van de afdoende controle worden geen getrouwden als melkknechts aangenomen en stelt de directie de eisch, dat de melkknechts op de boerderij zullen inwonen. Zij zijn verplicht eenmaal per week een bad te nemen.’

In een viertal stallen – tot manshoogte betegeld – werden zo’n tweehonderd melkkoeien gehouden. Wanneer de koeien ’s zomers in de wei liepen waren rond de Rijn hekken geplaatst, de koeien mocht-

Topkoe Beatrix 175

was die in de brochure werd afgebeeld. Op 24 november 1909 werden nog eens vier registerkoeien voor het NRS gekeurd, daarna kwam de inspecteur nooit weer naar de modelboerderij, alle verhalen over ‘stamboekkoeien en -stieren uit Friesland’ ten spijt.

Melklift

Machinaal scheren

Afmesten van de stal

ten alleen het gezuiverde water drinken. Ook werd de melk dan direct gekoeld in een wagen, 'waarvan de kap bedekt wordt met natte doeken, om de temperatuur in den wagen laag te houden'.

Vroegtijdig einde na zes jaar

Na behandeling werd de melk gekoeld vervoerd naar de afnemers in grote steden als Arnhem, Nijmegen, Utrecht en Amsterdam. Maar al snel bleek een rendabele bedrijfsvoering vrijwel niet uitvoerbaar. Scheffer vond er het volgende op: hij kocht in de buurt van Arnhem zes hotel-restaurants, waar alleen melk uit de

modelboerderij verkocht mocht worden. Mogelijk, zo beoordeelden de kenners uit de buurt, had de vindingrijkheid en de daadkracht van de oude Scheffer de onderneming gered, maar diens stiefzoon Arnhoud luidde de ondergang in. Hij bezocht met enige regelmaat Parijs, maar 'niet zozeer om zijn bedrijf te propageren', zo valt te lezen in een boek over Heveadorp.

In oktober 1915 – twee jaar voor zijn dood – nam Joseph Scheffer een dramatische beslissing. Hij mocht dan nog zo vaak vertellen dat de melk uit zijn modelboerderij de voorkeur verdiende boven gepasteuri-

seerde melk, het bedrijf werd nooit renderend. Hij verkocht een deel van zijn landgoed aan Dirk Frans Wilhelmi uit Hoogezand. Diens vader was vanuit Emden als zadelmaker naar het Groningse land gekomen en het bedrijf groeide in de nieuwe omgeving uit tot een forse rubberfabriek. De jonge ondernemer bouwde de stallen van Huis ter Aa om tot een nieuwe fabriek, waar een jaar later al meer dan 250 mensen werkten, waaronder zo'n vijftig kinderen. Grote gezinnen uit Groningen waren welkom in het dorp (met karakteristieke rieten daken) dat Wilhelmi liet bouwen aan de zuidzijde van de heuvels: Heveadorp. Ooit werkten er 1500 mensen, maar tijdens de oorlog werd een groot deel van de bebouwing kapotgeschoten. In 1962 werd de fabriek overgenomen door Vredestein rubberfabrieken en in 1977 was de sloop van de vestiging in Heveadorp een feit.

Van het Huis ter Aa zijn nauwelijks meer resten te vinden: prentbriefkaarten houden de herinnering aan een opmerkelijke onderneming in leven.

Hans Miltenburg
Reimer Strikwerda

Personeel voor melkvervoer

De tweede modelstal

Taplokaal voor volle melk

Interessant fokkerijonderzoek

Aan de gezondheidsstatus van de koeien werden hoge eisen gesteld. Koeien die ook maar enige temperatuurverhoging of ziekteverschijnselen lieten zien,

Laboratorium

gingen naar de ziekenstal, waar de uit Texel afkomstige en in Bern gepromoveerde dierenarts Cornelis Jan Rab de scepter zwaaide. Hij beschikte er ook over een eigen laboratorium.

In zijn leerboek 'Nederlandsche rundveeteelt' voert de Limburgse veeteeltconsulent Jacques Timmermans de Oosterbeekse dierenarts ten tonele. Bij honderd koeien van Huize ter Aa onderzocht die namelijk het verband tussen de fijnheid van de horens en de melkproductie van de koeien. Hij vond dat een aantal koeien met dunne horens

Ziekenstal

niet veel melk gaven en andere met dikke horens tamelijk veel. 'Dus géén verband tusschen kwaliteit van horens en melkopbrengst', zo luidde de uitslag van deze fokkerijproef op Huis ter Aa.